

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

Infobulletin *Parken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem*

Lente 2007, jaargang 19, nummer 1

Park en economie

Toen ik 32 jaar geleden in Arnhem aan de Noordelijke Parallelweg kwam wonen werd ik op slag verliefd op de stad en haar omgeving. Een glooiend landschap, met zwaar geboomte, trolleybossen, en dan ook nog een echte waterval. Was ik naar het buitenland verhuisd? In Sonsbeek begonnen mijn zwerftochten door de natuur, later verder naar de Veluwe. In de vestiging van Lorentz Scholengemeenschap in de Witte Villa sloot ik mijn jeugd af. Tegenwoordig bemoei ik mij beroepsmatig met natuur en economie. Ik zie dat er veel geld wordt verdiend in en rond natuurgebieden, maar daarvan vloeit weinig terug naar bescherming en onderhoud van diezelfde natuur. De noodzakelijke beheerskosten worden moeizaam opgebracht. Neem nu Sonsbeek: een prachtig bedrijventerrein met horeca, evenementen en kapitale villa's er omheen die meer waard zijn vanwege de nabijheid van het park en die de overheid extra belastinginkomsten opleveren. Arnhem Noord dankt haar hoogwaardige woon- en vestigingsklimaat aan de parken, het groen en de bossen. Nu Eindhoven extra in groen gaat investeren omdat de beta-klasse, die zo belangrijk is voor de kenniseconomie, vooral in een groene omgeving wil wonen moet Anhem zich nadrukkelijker profileren als groene stad. Een stad waar bedrijven zich willen vestigen, niet omdat het zo'n prachtige stationslocatie heeft, maar omdat de kenniswerkers hier willen wonen.

Tom Bade

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is in woord en daad mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar: voor particulieren € 12,50, voor verenigingen € 35,- voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek.

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek: Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 4426212, Luuk Broer (secretaris) tel. 4424956, Kees Hoogendijk (penningmeester) tel. 4458408, Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 4433495, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/gidsen/website) tel. 4455098, Koos de Vos (educatie) tel. 3634971. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (Stadsbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek: Leo van der Meer (voorzitter), Bart Beukema (secretaris), Marijke de Bruïne (penningmeester), Jaap Nieuwenhuis, Aaltje Koopman, Wim Roddenhof.

Secretariaat/ledenadministratie: Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814CL Arnhem, Telefoon: 4450660, Email: info@parksonsbeek.nl Website: www.parksonsbeek.nl

DE GROTE VIJVER

Zie, de vijver ligt verlaten in het vroege voorjaarslicht
En het lijkt of heel het park nog moet ontwaken
Tussen afval van de hangjeugd en de zwervers ga ik zitten
Op het halfroond van de oude stenen bank

In de verte hoor ik stemmen. Met mijn beide ogen dicht
Hoor ik beter: het zijn kleine samenspraken
En daar komen ze, haast vleksgewijs, als zwarten en als witten
De schimmen van weleer, zo teer en slank

Van verliefden die hier zochten naar een schuldeloos vermaak
Ik zie dames in een witte crinoline
En een heer met strooien hoed die groet naar iemand van de zaak
Een bejaarde met een zwarte gabardine...

Ik zie heel de stoet van vroeger die hier langs de vijver trekt
Tot een hartverscheurend krijsen van de reigers mij weer wekt

Cees van der Pluijm

Sonsbeek'58 - Belangstelling voor kunst in park begint te tanen

Op weg naar Sonsbeek 10

In de aanloop naar de tiende Sonsbeektentoonstelling in 2008 kijken we elk kwartaal in het Infobulletin terug naar één van de voorgaande exposities. Dit keer Sonsbeek '58, de vierde naoorlogse manifestatie. Er worden 337 werken tentoongesteld, veel meer dan het jaar ervoor en hier komen 67.000 bezoekers op af. Het jaar 1958: presentatie van de eerste personenauto DAF 600, die een jaar later de verkoop in gaat; clown Pipo op televisie; eerste kunstmaan van de VS, de Explorer, de ruimte in; het PvdA-KVP-kabinet-Drees valt; Elisabeth Taylor en Paul Newman in de film Cat on a hot tin roof; eerste jaar van de EEG met zes deelnemende landen; Pius XII overlijdt.

Affiche van Sonsbeek '58. Over de ontwerper, S.G.de Lange, kunnen we geen gegevens vinden. Ook niet in de catalogus van de beeldtentoonstelling. Misschien weet een lezer meer

'Elke drie jaar zo'n zware operatie op poten zetten en dat op vrijwilligersbasis en met als uitgangspunt een sluitende financiële exploitatie dwingt achteraf tot verwondering en verbazing. Bewondering en verbazing voor wat het nivo van de exposities betreft en dus voor de inzet en selectie van de deskundig bemande commissies. Voor het doorzettingsvermogen van het bestuur en de wijze waarop dat kans heeft gezien een steeds vrijwel sluitende exploitatie te bereiken zonder overheidssubsidies en met bijdragen uit het bedrijfsleven, welke thans niet het stempel sponsoring zouden krijgen. En dat ondanks het feit dat de exposities werden verrijkt met bijzondere paviljoens van toparchitekten voor het exposeren van kleinplastiëken en ondanks de grote aandacht welke werd geschonken aan de edukatieve activiteiten.'

Een flink citaat van de hand van voormalig gemeentesecretaris Herman Hofman, in 1988 opgenomen in diens terugblik op eerder gehouden Sonsbeek-tentoonstellingen en alles wat daaraan vast zat. Hij geeft in het citaat een

mogelijke verklaring voor het feit dat zowel de kunstenaars als de organisatie en het publiek metaalmoetheid beginnen te vertonen in 1958. Deze vierde manifestatie in de openlucht is nog altijd representatief en aantrekkelijk, maar er komt minder publiek dan in de jaren daarvoor, heeft Hofman nageplozen. Elders is sprake van een flinke toename van grote tentoonstellingen met beeldende kunst. 'Sonsbeek' is daarvoor vaak het voorbeeld. Kunstenaars die in Arnhem hebben gestaan of gehangen, willen ook wel eens elders in Europa hun werk tonen.

Inzendingen

De expositie in het jaar 1958 wordt gekenmerkt door veel Franse en Italiaanse inzendingen. Frans omdat daar al in de 19e eeuw de herleving van de beeldhouwkunst in Europa begon. De buitenlandse beelden zijn gejureerd door onder andere Wessel Couzijn en Fri Heil. Professor Esser, jonkheer Sandberg en weer Fri Heil en anderen selecteerden de inzendingen uit eigen land. Nederlandse beeldhouwers hebben – en dat is een traditie – vooral kleine stukken voorgedragen. Niet vergeefs. Het sterk uitgebreide paviljoen van architect Gerrit Rietveld – in feite een gerestaureerde loods – dat al eerder fungeerde als een soort open museum in het park, biedt aan veel van deze stukken onderdak.

De Watersnood die in 1953 grote delen van het land blank zette en vele honderden slachtoffers eiste, heeft z'n weerslag op de kunst gehad. Net als na de oorlog worden er talloze monumenten en gedenktekens opgericht en daar zijn voorbeelden van te zien in Arnhem. Zoals van de hand van Mari Andriessen en van eerder genoemde professor Esser. Trouwens, ook jurylid Fri Heil weet zichzelf weer te vertegenwoordigen met een inzending. Dat was in die tijd geen punt. 'Onze' Piet Slegers uit Velp, die in de eerste aflevering van deze serie figureerde, komt nu wel door de selectie en toont drie werken. Een

Sonsbeek '58 omvatte 337 grote en kleine objecten. Kampioen van de beeldtentoonstelling is Henry Moore (1898-1986) met 14 objecten. Op het grote gazon, opzij van de Witte Villa, stond zijn tot dan toe meest abstracte creatie, de 'Drie Staande Motieven', elk meer dan 3 meter hoog, gemaakt in 1955-1956. Deze imposante beeldengroep staat nu op de Hoge Veluwe. Op weg naar Kröller-Müller ziet u de groep op een betonnen voetstuk rechts van de weg voor het museumbos. Dit werk komt op de website van het museum noch op die van het park voor

ervan is het koperen zwijn, dat nog steeds voor zijn woning in Velp staat. De Duitse Käthe Kollwitz, in ons land ondermeer bekend van een affiche met de tekst: 'Nie wieder Krieg' is eindelijk ook in Arnhem ontdekt. Haar eerste periode, waarin ze het opneemt voor verschoppelingen als wevers, mijnwerkers en werklozen, levert vooral tekeningen en grafiek op. Na het sneuvelen van haar zoon Peter tijdens de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen (1914), gaat ze beeldhouwen. In Sonsbeek is van haar een Pietà te zien. Een Pietà is een voorstelling - schilderij of beeld - van de maagd Maria met haar overleden zoon Jezus Christus op schoot.

Catalogus

Bij de catalogus van 1958 is een Leidraad bij de rondwandeling gevoegd van de hand van C. Doelman. Daar hoort een plattegrond bij. Doelman is een typische representant van zijn tijd. Hij voelt aankomen dat er een ommekeer in de beeldhouwkunst aanstaande is, maar wil daar nog niet aan toegeven. In zijn wandelleidraad heet het: '(...) het ritme en de ruimtelijke werking houden wel zeer speciaal de jonge garde in de meeste landen tegenwoordig bezig.' Doelman, die kennelijk achter de schermen heeft kunnen kijken, meldt verder: 'Ook de jonge beeldhouwersgarde van Frankrijk zond in, maar op enkele uitzonderingen na (...) verkeren de Franse jongeren nog teveel in een stadium van zoeken en tasten, om met hun meestal abstracte, vaak ook ijle, willekeurige werk reeds voldoende te kunnen overtuigen.'

De catalogus van 1958 spreekt een andere taal. Nog steeds heel veel figuratief – hoofden, stoere mannen en blote vrouwen – maar het abstracte werk - wat-is-dit-nou - rukt op. Zoals abstracten en constructies van Barbara Hepworth, Carel Visser, Shinkichi Tajiri, André Volten, Wessel Couzijn.

In 1961 zal vergeefs worden gezocht naar beelden in het Sonsbeekpark. Het bestuur van de organiserende Stichting Sonsbeek '49, met als erelid de vader van de latere minister Marga Klompé van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) neemt 'na rijp beraad' en in overleg met 'deskundige beeldhouwers' het besluit dat jaar geen tentoonstelling te organiseren. Achteraf zal 1958 de laatste keer blijken dat er om de drie jaar een Sonsbeekexpositie wordt gehouden.

Rob van Otterloo

Bronnen: catalogus tentoonstelling Sonsbeek '58, De Sonsbeek Beeldtentoonstellingen in Arnhem, een blijvende traditie? van Herman Hofman (1988), Gelders Archief.

De Gaai welke voorheen Vlaams was

Tien jaar geleden zijn de namen van een aantal vogelsoorten terecht gewijzigd zoals daar zijn de Tortelduif die heet nu Zomertortel, Sprinkhaanrietzanger noemen we nu Sprinkhaanzanger en één van de opvallendste wijzigingen was die van de Vlaamse Gaai die nu kortweg Gaai heet. De soort grossierde ook in regionale en volksnamen zoals Markolver, Schreuwaaakster, Eikelaakster, Houtekster, Rotzak en Takhoer. Een aantal hebben duidelijk betrekking op de Gaai door zijn luidruchtigheid of zijn voorliefde voor eikels. Andere hebben waarschijnlijk betrekking op andere soorten, zoals Ekster, Roek of Zwarte Kraai, want deze werden vroeger hopeloos door elkaar gehaald.

Voor de herkomst van de oude typering Vlaamse Gaai zijn er een aantal theorieën. De meest aannemelijke is de volgende: in sommige najaren is de soort een invasiegast waarbij in september en oktober trek is waar te nemen van kleine en soms grote groepen. Het herkomstgebied van deze vogels is dan vaak het noorden (Scandinavië) of zuidoosten (Oost-Europa). Wanneer de vogels uit het zuidoosten komen hebben ze boven ons land vaak een noord of noordwestelijke koers en dat gaf vroeger speculaties over de herkomst. De toevoeging Vlaamse heeft dan betrekking op het gebied waar ze - vanuit het Nederlandse perspectief - vandaan kwamen vliegen. Dit gebeurde vroeger wel vaker want zo noemt men in Yorkshire de Bonte Kraai de Dutch Crow.

Dalend aantal
Tijdens een broedvogeltelling bijna tien jaar geleden werden er in de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem negen paren vastgesteld. In vergelijking met een telling begin jaren tachtig was de soort achteruitgegaan. Dit lijkt verrassend, omdat de soort steeds meer voorkomt in het stedelijk gebied,

maar dat is het niet. Nederland telt zo'n 50.000 gaaien en hun aantal neemt licht toe. Na de Ekster en Zwarte Kraai verovert de Gaai het stedelijke gebied en daardoor zien we hem steeds meer in onze tuinen en parken. Maar naast deze kraaiensoorten broeden predatoren, zoals Sperwer, Buizerd en Havik ook steeds meer in of aan de rand van de stad. Deze roofvogels broeden alle ook in of vlakbij de drie parken en halen daar ook - de één wat meer dan de ander - hun voedsel vandaan. Oude en vooral jonge pas uitgevlogen Gaaien (takkelingen) zijn een belangrijke prooi voor deze roofvogels. Met de komst van deze roofvogels is de Gaai in aantal afgenomen.

Blauwe dekveren

Wanneer zo'n onfortuinlijke Gaai gegrepen is door een roofvogel kan je het geluk hebben op een plukplaats de prachtige blauwe vleugeldekveren te vinden. De rug en buik zijn grijsbruin maar dikwijls met een roze tint erover. Bij opwinding worden de kruinveren opgezet en met de zwarte snorstreep krijgt de Gaai een voornaam karakter. Bij opwinding wordt ook de karakteristieke hese schreeuw, Krèh, vaak enkele malen snel achterelkaar herhaald. Vaak is dit niet zonder reden want als je even de tijd neemt om te zoeken dan blijkt het dikwijls een uil, Havik. Marter of kat te zijn. Dit probate alarmsysteem is dan ook voor andere vogels het teken om op hun hoede te zijn. Ook is de Gaai een goede imitator want hij doet de roep van de Buizerd en Havik prachtig na. Tot slot is het vermelden waard dat de Gaai de belangrijkste verspreider van de eik is door zijn pendelvluchten en het aanleggen van voorraden die hij niet allemaal terugvindt. Meer informatie over deze boeiende soort en andere soorten op www.vogelwerkgroeparnhem.nl

Jan Schoppers

Natuuronderwijs in de Arnhemse parken

Dat Arnhem een natuurrijke stad is hoeft hier geen betoog. 45 Jaar geleden besloot de gemeenteraad om ook de jeugd hiervan te door-dringen. De veronderstelling dat kinderen in een natuurrijke omge-ving 'vanzelf' ook natuurvriende-lijk zullen worden, gaat niet op. Het woord 'vandalisme' werd toen nog niet gebruikt, maar vernielin-gen in de parken kwamen wel degelijk voor: En blijkbaar zoveel, dat de gemeenteraad vond, dat de jeugd meer liefde voor de natuur moest worden bijgebracht. Voorjaar 1962 werd op initiatief van onderwijsinspecteur Eegdeman het gemeentelijke Centrum voor Biologieonderwijs opgericht. Dat groeide uit tot wat nu het Centrum voor Natuur- en Milieu Educatie (CNME) heet. Dit artikel gaat over wat het CNME in de parken van Arnhem in educatief opzicht doet.

Al spoedig na de oprichting van het CNME in 1962 werden de eerste parkexcursies voor klassen van het basisonderwijs georganiseerd in Angerenstein, Sonsbeek en Zypendaal. In de 70-er en 80-er jaren volgden ook de parken Presikhaaf, Immerloo en Westerveld. Weer later de Heemtuin Presikhaaf.

Met motto was: leer zo jong mogelijk de natuur in je eigen woonomgeving kennen. Park Sonsbeek is daarbij altijd grote trekpleis-ter geweest voor scholen uit de hele stad. Vanaf het begin van de 70-er jaren worden er herfs-textexcursies gehouden. Deze werden al meteen druk bezocht. Opvallend daarbij was dat kinderen, die in de buurt van park Sonsbeek woonden, dat park niet of nauwelijks kenden. De scholen rondom park Sonsbeek zijn intussen al jaren trouwe 'klanten' voor de excursies en buiten-werklessen.

Ontdeklessen

De excursies, die aanvankelijk 'het laten zien' van de natuur benadrukten, ontwikkelden zich steeds meer tot de ontdek-lessen van nu. Hierbij gaan de kinderen, na een korte rondlei-ding of instructie op ontdekkingstocht met behulp van allerlei opdrachtmaterialen en werk-bladen. Ontdekkend en belevend leren in de

stadsnatuur zelf staan hierbij centraal.

Voor park Sonsbeek vormde het 100-jarig jubileum in 1999 ook in educatief opzicht een hoogtepunt met extra natuuractiviteiten voor de scholen. Ruim 6000 (!) Arnhemse kinderen uit 246 basisschoolklassen trokken dat jaar met hun eigen klas en leerkracht het park in onder leiding van CNME-medewerkers. Vanaf 1993 worden ook in het natuurpark Meinerswijk natuur-werklessen georganiseerd en sinds 2005 eveneens in het pas ontwikkelde uiterwaardenpark De Bakenhof. Maar als een leerkracht graag in de buurt van de school wil blijven kan deze inschrijven op buitenlessen in het wijkgroen. Ook dát wordt gestimuleerd. Want het is ook belangrijk om te leren dat natuur vlakbij is. Zelfs in je eigen straat en wijk. Ook dáár is de natuur het beschermen waard.

Inhoud

Wat wordt er behandeld in de buitenlessen? In de al genoemde herfstexcursies: algemene herfstverschijnselen, zaadverspreiding, humificatie (voedselkringloop – paddestoelen/schimmels - kleine bodemdierpjes) en 'aan het blad herken je de boom'. Andere onderwerpen zijn: 'water in het park' en 'vogels in het park'. In Meinerswijk en De Bakenhof zijn de kinderen een gehele ochtend aan het werk met o.a. bodem, planten, vogels, water, de rivier en grote grazers.

De Arnhemse parken en het Arnhems groen worden dus al vele jaren intensief gebruikt voor het natuuronderwijs. De belangstelling van de scholen is groot en de kinderen zijn enthousiast. Naar de toekomst kijkend is het van belang dat Stadsbeheer en CNME regel-matig overleggen over de mogelijkheden, die de stadsparken bieden voor dit belangrijke werk. En zo mogelijk de voorwaarden hiervoor verder verbeteren.

Koos de Vos.

Oude parkboerderij wordt moderne brasserie

De Boerderij aan de Parkweg is geen pannenkoekenrestaurant meer. Exploitant Armand Luneman heeft zijn platte pannen eind 2005 aan de wilgen gehangen. Sinds oktober is de formule in dit horeca-etablisement opnieuw veranderd en zwaaien bedrijfsleider Freek Span (32) en kok Tobias Haagsma (34) er de scepter. Daar is de titel 'brasserie' aan verbonden. Aan het eind van een zaterdagmiddag, als alle stoelen volgens Span 'uitverkocht' zijn, wil hij niet veel meer kwijt dan dat hij en Haagsma via-via aan deze locatie zijn gekomen. Wel licht hij een tip van de sluier op over zijn eigen geschiedenis

Voordat de nieuwe exploitanten, met horeca-ervaring in de Achterhoek, besloten in Arnhem iets nieuws te beginnen, werden ze het er met de gemeente over eens dat die als eigenares het achterstallig onderhoud van het gebouw zou aanpakken. Er is bijvoorbeeld een nieuw pannendak aangebracht. Span en Haagsma hebben vervolgens een ingrijpende verbouwing voor hun rekening genomen. De tegenstelling tussen het in- en het exterieur had nauwelijks groter kunnen zijn: buiten authentiek, dus eeuwenoud, binnen hypermodern. Dat is lange tijd anders geweest.

Historie

Uit bouwhistorisch onderzoek blijkt dat het in oorsprong gaat om een traditionele hallehuisboerderij met een middenlangdeel. Dit type is in die periode bekend in de regio Arnhem. Het gebouw is vermoedelijk aan het eind van de achttiende, begin negentiende eeuw op deze plek opgetrokken. Hierbij werden ondermeer middeleeuwse bakstenen (her)gebruikt. Het landgoed heette toen *De Wiltbaen* en zou later, als onderdeel van een groter geheel, *Sonsbeek* worden genoemd. Daar hoorde ook de

Hartgersberg bij, het gebied waarop al de *Witte Villa* stond. De gemeente Arnhem heeft zowel het park als de boerderij sinds 1899 in bezit.

Dat dit gebied een eenheid wordt is ondermeer te danken aan het feit dat burgemeester Gerhard Pronck al rond 1770 begint met het stelselmatig aankopen van grond aan de noordzijde van de stad. In 1797 is er een koper voor wat Pronck heeft weten te verzamelen: de (vrouw van de) laatste gouverneur-generaal van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), Sebastiaan Cornelis Nederburgh. Die betaalt er 96.000 gulden voor en doet de landerijen en opstallen alweer in 1806 met 14.000 gulden winst over aan Theodorus baron de Smeth.

De Smeth gaat verder en koopt twee jaar later voor 63.000 gulden ook de *Hartgersberg* met de *Witte Villa*. Hij is degene die voor de beide gebieden de naam *Sonsbeek* introduceert. Aan hem hebben we ook de *Grote Vijver* te danken. In 1821 komt er een nieuwe eigenaar in de persoon van H.J.C.J. baron van Heeckeren van Enghuizen. Zijn kleinzoon doet de bezittingen tegen het eind van de eeuw over aan de gemeente Arnhem. De gemeente verwijderd de hekken rond het gebied, zodat alle Arnhemmers er voor het eerst zonder voorafgaande toestemming het park in en uit kunnen lopen.

Horeca

De horecafunctie van de boerderij ontstaat in 1932, als er een streep wordt gezet onder de agrarische activiteiten. De uitspanning gaat heten *theeschenkerij 'de Boerderij'* en krijgt faam als *'Theeboerderij'*. De benaming theeschenkerij gaat over op het Sonsbeekpaviljoen. In die tijd is er voor Arnhemmers die het betalen kunnen een klassieke wandeling door *Sonsbeek*: eerst naar het paviljoen om iets te drinken en vervolgens naar de boerderij om daar even neer te strijken.

Het begin van theeschenkerij 'de Boerderij'
(foto collectie Scheers-Rieter, ca 1930)

Wapen van de familie Van Hooijdonk die vanaf 1974 tot 1999 restaurant De Boerderij exploiteerde

In 1974 volgt de bekende familie Van Hooijdonk de al even bekende familie Claassen op in De Boerderij aan de Parkweg. De laatste familie was in het bezit van talloze Arnhemse horeca-etablisementen zoals café-restaurant Royal aan het Willemsplein, hotel Victoria aan de Bovenbeekstraat, hotel De Pauw in de Pauwstraat en het Parkhotel aan het Willemsplein. Vader Willem van Hooijdonk en zijn dochter Yvonne maken van de theeboerderij *De Boerderij*. In het gebouw herinnert een glas-in-loodraam met het familiewapen aan de Van Hooijdonks. Zij vertrekken 1999 en dan volgt een snelle rotatie van horeca-exploitanten. Ze worden opgevolgd door Rogier en Debby Kuipers die het proberen met een pannenkoekenhuis. Tussen maart 2002 en februari 2003 strijken bedrijfsleider Eric Bastide en kok Pieter Overbosch er neer en doen een poging een restaurant met Michelinster van de grond te krijgen. Dat blijkt te hoog gegrepen. Aansluitend hierop verschijnen er met Armand Luneman weer pannenkoeken in De Boerderij en dat duurt van februari 2003 tot eind 2005, De nieuwe brasserie De Boerderij richt zich op de zakelijke markt met lunches, diners en congressen. Er zijn technische voorzieningen en apparatuur aanwezig, zoals een groot flatscreen. Maar ook de individuele bezoeker

kan terecht voor een eenvoudig kopje koffie. Het is voor Span en Haagsma – maar ook voor bezoekers - te hopen dat ze het wat langer uithouden dan hun voorgangers.

Openingstijden: maandag tot en met vrijdag vanaf 11.00 uur, zaterdag en zondag vanaf 17.00 uur. De uitbaters willen hun klanten dagelijks verse kreeft (19,50) en oesters aanbieden en kopen van dag tot dag hun ingrediënten in. De kaart wordt maandelijks vernieuwd, er staan standaard seizoensgerechten op. Wie rond de middag komt, kan een tosti eten voor 2,95, een broodje voor 4,75 en een uitsmijter vanaf 6,75. Een voorgerecht kost 8 tot 11 euro, soep 5 tot 6 euro, een hoofdgerecht tussen 15 en 23 euro. De wijn varieert in prijs van 17,50 tot 150 euro per fles.

Rob van Otterloo

Bronnen: Jan de Vries (zie: www.arneym.nl); 'Bouwhistorische documentatie' Gemeente Arnhem.

Brasserie De Boerderij in 2007

Vrijwilliger in het Watermuseum

In december 2003 opende het Watermuseum. In 2004 ging ik met pensioen na 28 jaar als leraar scheikunde voor VWO-, Havo- en Mavo-leerlingen en daarvoor een aantal jaren bij AKZO-Research. Ik besloot vrijwilligerswerk te zoeken. Aangezien "Water" voor mij altijd al een favoriet onderwerp is geweest, ging ik kijken of ik bij het Watermuseum terecht kon. Ja dus

Kinderen doen onder begeleiding proeven in het Watermuseum

De educatieve afdeling van het Watermuseum is goed georganiseerd en daar kon ik terecht. In een klein laboratorium en kunnen kinderen van 6 tot 12 jaar proefjes doen. Dat is toch makkelijker dan met pubers! De educatieve medewerkers, Daphne Mol en voorheen Rob Beenakker, hebben leuke proefjes uitgezocht en vrolijke instructieboekjes laten maken met duidelijke tekeningen. De proefjes lukken eigenlijk altijd. Het is zo leuk om kinderen verwonderd of opgetogen te zien na een onverwachte kleurverandering of door het sla-gen van de proef.

Kinderen in het lab

Op werkdagen brengen basisscholen een bezoek. 4 Groepen van ieder 20 leerlingen doen per groep een half uur 2 of 3 proeven. We krijgen veel kinderen uit de provincie Overijssel. Dat komt omdat deze provincie de reiskosten voor de school betaalt. Deed de provincie Gelderland dat ook maar. Op woensdag- en vrijdagmiddag zijn er verjaarspartijtjes met een echt verjaarsprogramma. Op zaterdag- en zondagmiddag is het lab open voor alle kinderen van 6 tot 12 jaar om zelf proefjes te doen. Ontspannend, maar soms druk. Iedere vakantie heeft het museum een speciale activiteit voor kinderen, zoals waterbollen of tandpasta maken of beestjes bekijken onder de microscoop. Beestjes, zelf gevangen met een schepnet uit de Jansbeek. Daarna doen ze een

paar diertjes in een petrischaaltje en zetten dat onder de microscoop. Via een zoekkaart komen ze er achter welk dier het is. Wist U, dat er wel 1600 soorten diertjes in de Jansbeek leven?

HLTour voor volwassenen

Ook volwassenen kunnen kennis opdoen in het Watermuseum. Zoals uitzoeken hoe er water valt te besparen in het huishouden. Of via een High Light Tour achter de waterproblemen in de wereld komen. Zo'n HLTour wordt gegeven door de vrijwilligers. De directie van het Watermuseum heeft ons in de gelegenheid gesteld om kennis op te bouwen die nodig is om zo'n Tour te geven. Heel wat vrijwilligers hebben door het volgen van de cursus een diploma gehaald en kunnen zijn daardoor de bezoekers de hoogtepunten van het museum tonen en uitleggen.

We ontvangen trouwens ook groepen volwassenen in het lab. Ze doen andere proeven dan de kinderen, onder andere over de invloed van hard water.

Contact met de burens

Kortgeleden hebben we een uitwisselingsdag met het Bezoekerscentrum Sonsbeek gehad onder het motto "Gluren bij de burens". We weten nu wat we aan elkaar hebben en zo kunnen we gezamenlijk optrekken om Sonsbeek en het Watermuseum aan de man te brengen. Ik geniet van de samenwerking, vooral omdat ik vele jaren geleden in het bestuur van het Bezoekerscentrum zat en dat, net als het Watermuseum, een warm hart toe-draag.

Liesbeth Dessens

Wat geen naam heeft bestaat niet

Begin 1998 besloten we een website van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek te starten. KPN en Arcadis sponsorden het ontwerp. Leslie Leijenhorst (redacteur), Philip Friskorn (fotograaf) en Frans van Daal (vormgeving en technische realisatie) hebben er hard aan gewerkt. Na voldoende tests werd op 28 augustus 1998 de website www.parksonsbeek.nl gelanceerd tijdens een persconferentie, want het was Nieuws. We waren er vlug bij en dat moest ook: 1999 was het jubileumjaar "Sonsbeek 100 jaar Stadspark".

De in 1998 opgezette versie van de website www.parksonsbeek.nl toonde de cultuurhistorie en de huidige toestand van de drie monumentale parken. Een was een agenda van activiteiten en evenementen in de parken en een rubriek met actualiteiten en krantenartikelen over de parken. De virtuele parkbezoeker kon wandelingen maken en daar toelichting bij krijgen. Er was een rubriek voor reacties van bezoekers, men kan vragen stellen en tenslotte waren er links naar andere, verwante websites van organisaties in en buiten de parken.

Een paar jaar later was het aantal internetaansluitingen in Nederland fenomenaal gegroeid en het werd vanzelfsprekend dat een organisatie een website van één of meer pagina's bezat. In plaats van het opnemen van activiteiten van anderen in de parken konden we nu eenvoudig doorlinken naar hun website. Na het vertrek van de redacteur in 2002 was de website nog goed bruikbaar maar de rubriek 'Nieuws' werd niet meer gevuld en de 'Agenda' werd nog maar incidenteel bijgehouden. Vrienden van Sonsbeek is een vrijwilligerswerk en soms lukt het niet allemaal. Zomer 2003 vonden we een prima oplossing: het ledenblad Infobulletin wordt sindsdien compleet onder Nieuws gehangen. Nieuws is nu zowel actualiteiten als archief, overal ter wereld te bereiken en te downloaden. Voor de agenda van activiteiten

in de parken linkt men door naar de organisator. Zo is de website [parksonsbeek.nl](http://www.parksonsbeek.nl) een 'portal' geworden.

Met groei van het internetgebruik steeg het bezoekersaantal van 302 per maand in 1999 via 874 (2001), 1206 (2005) naar 1365 per maand in 2006.

Bij Google verschijnt onze website als eerste als je het woord park Sonsbeek intypt. De evenementen in de zomer zorgen voor pieken in het bezoek van de website in juni t/m september, en dalen in december t/m februari. De absolute piek op één dag was op zaterdag 10 juni 2006 met 318 bezoekers, vijf maal het daggemiddelde van die maand. Waardoor? Het was de dag na de start van het WK-voetbal. Maar enig verband kan ik niet bewijzen. De dagen na de persconferentie over Sonsbeek10 op 26 juni 2006 was er geen enkele afwijking van het maandgemiddelde

Vorig najaar pleegden webredacteur Tjada van den Eelaart en webbeheerder Frans van Daal groot onderhoud. Niet alles moest over de kop. Op een nieuwe vormgeving van de website zit niemand te wachten. Cultuurhistorie is niet gevoelig voor actualiteit en de parken veranderen maar langzaam. De website is inmiddels opgeschoond. Oude teksten zijn aangepast, verouderde foto's zijn vervangen, oude berichten eruit, gewijzigde benamingen erin. Watermolen werd Bezoekerscentrum, VVV-vlotconcerten is Vlotconcerten, De Boerderij deed maar korte tijd in panne(n)koeken, Sonsbeek Art & Design verdween, de Steile Tuin is volgroeid, de weide tussen Bezoekerscentrum en Watermuseum heet Jansveld en de ijskelder kwam erbij. En de door Jos Diender vormgegeven plattegrond van Sonsbeek met alle namen van paden, weiden, vijvers, gebouwen en andere plekken. Want wat geen naam heeft bestaat niet. Tenslotte zijn de wandelingen door de parken aangepast met actuele foto's van Sophia Mooldijk. Kijk maar eens. En link eens door naar www.arneym.nl de prachtige website van Jan de Vries over historie en monumenten van de stad.

Luuk Broer

Jaarvergadering Vrienden

Om een boom – einde, en begin

Tijdens de storm van donderdag 18 januari 2007 sneuvelde de lindeboom naast de Rentmeesterswoning die beide horen bij het complex van Begijnemolen/Watermuseum aan de Zypendaalseweg. Gelukkig waren er geen slachtoffers. Maar wel verwoestte de boom het ketelhuis van het Watermuseum.

Voor het behoud van deze boom moesten Vrienden van Sonsbeek en omwonenden 5 jaar geleden een rechtszaak aanspannen. De rechter besloot toen dat de boom bleef staan.

Vorig najaar vertrouwde de parkbeheerder de boom niet meer. Door de bouw van het museum, de veranderde ondergrondse waterstromen en het parkeren op de wortels was de boom er niet beter op geworden. De linde kwam dat jaar moeilijk in het blad en verzette zich niet meer tegen voortgaande zwamaantasting. Twee onderzoeken toonden aan dat de linde door de dikrandtonderzwam zo was aangetast dat de stam zou kunnen breken. Ditmaal vertrouwde men de rapporten wel en met ieders instemming besloot de wethouder dat de boom dit voorjaar zou worden omgezaagd. Een maand eerder begaf de 135 jaar oude boom het onder een stormstoot.

Jammer.

Als dit blad uitkomt staat er een nieuwe linde op die plek.

(LB)

Op donderdag 29 maart 2006 vindt de jaarvergadering van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek plaats. Vanaf 20 uur in het Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a. De leden hebben hiervoor een uitnodiging ontvangen. Introduce(e)s zijn welkom.

De huishoudelijke agenda betreft: jaaroverzicht 2006, financieel verslag, begroting 2007, bestuurswisseling en rondvraag. Aansluitend op de korte huishoudelijke agendapunten vindt er een presentatie plaats. Dit jaar zijn de onderwerpen 'Urban Forestry' en 'Parkreuzen'.

Urban Forestry

Bart Lichtenberg is hoofd Bossen en Parken en Jeroen Glissenaar is parkbeheerder bij de Dienst Stadsbeheer van de gemeente Arnhem. Zie de foto hiernaast, genomen voor de houtopslag bij het kantoor van Stadsbeheer aan de Bosweg. Zij zullen hun visie geven op het beheer van stadsparken en stadsbossen in samenspraak met de gebruikers. Beheer van stadsparken dat rekening houdt met de natuurwaarde en de economische waarde van het groen, met de waarde voor onze gezondheid en voor onze recreatie. Internationaal is daarvoor de term 'urban forestry' gemunt. De missie van de parkbeheerders is dat de gebruikers zich betrokken

voelen bij hun parken, dat ze trots zijn op hun omgeving. Hun visie is dat 'bomen verbinden', 'parken ontmoeten'. Hun enthousiaste conclusie is: 'groen is het kloppend hart van de stad'.

Parkreuzen

Daarnaast zullen Jeroen en Bart onder de titel 'De zuilen van Sonsbeek' hun visie geven op de toestand van de parkreuzen, de monumentale bomen van meer dan 100 jaar, soms meer dan 200 jaar, oud in de monumentale parken. Het huidige beuken hallenbos van Sonsbeek is omstreeks 1817 aangelegd. Oorspronkelijk was het gemengd bos van lariksen en beuken. De lariksen werden omgezaagd en de beuken bleven over. In 1899 wilde (kleinzoon) Van Heeckeren alle beuken omzagen voordat Sonsbeek verkocht werd aan de gemeente Arnhem. Gelukkig hield zijn rentmeester hem voor dat het park mét de bomen meer zou opbrengen, met succes.

We leven ruim 100 jaar later. We beseffen dat bomen niet eeuwig leven. Ze vallen om of worden omgehaald. De zuilen van Sonsbeek gaat over bosbeheer.

Bart Lichtenberg en Jeroen Glissenaar, na de januaristorm, voor de houtopslag bij de vestiging van Stadsbeheer aan de Bosweg

“Zeg, kennen jullie Paulus.....?”

Wie heeft niet de boekjes van Paulus de boskabouter gelezen of voorgelezen? Wie heeft niet genoten van woorden als: “helendal, nogal wel zo tamelijk, buitengemeen” en wie is niet een beetje bang geweest voor Eucalypta de heks? Jean Dulieu, pseudoniem voor Jan van Oort, schreef tal van verhalen over de kleine boskabouter en zijn vrienden Oehoehoeroe, Salomo, Krakras en anderen in de vorm van boeken en strips, maar ook voor radio en tv. Trok door het land met een poppenspel waarvoor hij zelf de poppen en decors maakte. Jan van Oort werd geboren in Soest in 1921 en overleed in Arnhem op 29 november 2006. Vele jaren woonde hij in Arnhem op de Bakenbergseweg, samen met zijn hondje. Eerst Pammetje en later Balou. Elke ochtend om 8.15 uur precies wandelde hij het gravinnebos (park Gulden Bodem - LB) in voor zijn dagelijkse loopje met de hond en 's middags zagen wij hem nog weer twee keer voorbijgaan naar hetzelfde bos. Jan had vele vrienden in het bos, zowel mensen als honden. Met veel mensen praatte hij over zijn leven, vroeger en nu. Je kon hem van alles vragen over vogels en bomen. Hij wist het meestal en vertelde graag. De honden waren dol op hem. Er zat altijd een brokje in zijn zak en dat wisten zij. Zij namen afscheid van hem met bloemen en – omdat honden nu eenmaal niet kunnen schrijven - foto's.

Een werkgroep bestaande uit mensen uit de omgeving van Jan van Oort zet zich in voor het realiseren van een standbeeld van Paulus in het

gravinnebos. Dat zal een blijvend aandenken vormen aan de kunstzinnige Arnhemmer, die door zijn werk zoveel heeft betekend voor kinderen, maar ook voor volwassenen. En hoewel hij vooral door de kabouterverhalen beroemd werd, heeft Jan van Oort nog veel meer geschreven. Hij was bovendien een begenadigd violist. Kijk maar eens op de website www.paulusarchief.nl.

Ank Hasselbach-Van Gastel

VERENIGING
**Vrienden
van
Sonsbeek**

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:
Jos Diender
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving:
Raymond Paulus

Druk:
Presikhaaf Grafische Diensten

Redactie-adres:
Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Zomernummer van het Infobulletin verschijnt 21 juni. Uiterste datum inleveren kopij: 15 mei. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Retour afzender/adreswijziging

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24A, 6814 CL Arnhem.

Het correcte adres is:
Naam:
postcode:
Straat:
Plaats:
Reden retourzending:

